

Formation of ethical culture in students of higher education institutions

Muslima IMOMQULOVA¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received October 2021

Received in revised form

15 October 2021

Accepted 20 November 2021

Available online

15 December 2021

Keywords:

student,
ethics,
culture,
spirituality,
society,
personality,
virtue,
development.

ABSTRACT

The value and importance of moral culture, as well as morality, is manifested in the behavior, communication and activities of people, in their open worldview, in their personal example. A theoretically correct understanding of the essence of the concept of moral culture, its significant role in the cultural development of society and the formation of the spiritual world of the individual can be a necessary basis for this. The article elaborates on the importance of shaping the moral culture of university students.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss11/S-pp105-110>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Oliy o'quv yurti talabalarida axloqiy madaniyatni shakllantirish

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

talaba,
axloq,
madaniyat,
etika,
ma'naviyat,
jamiyat,
shaxs,
fazilat,
taraqqiyot.

Axloqiy madaniyatning qadr-qimmati va ahamiyati, xuddi axloq kabi, kishilarning xulq-atvori, muloqoti va faoliyatida, oshkora dunyoqarashida, shaxsiy o'rnak ko'rsatishida yuzaga chiqadi. Axloqiy madaniyat tushunchasining mazmun-mohiyatini nazariy jihatdan to'g'ri anglash, uning jamiyat madaniy taraqqiyoti va shaxs ma'naviy dunyosini shakllantirishdagi salmoqli o'rni bunga zarur asos bo'la oladi. Maqolada oliy o'quv yurti talabalarining axloqiy madaniyatini shakllan-tirishning ahamiyati atroflicha yoritilgan.

¹ Senior Lecturer, Department of Russian Language and Literature, Termez State University, Termez, Uzbekistan.

Формирование нравственной культуры у студентов высшего образования

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

студент,
культура,
этика,
духовность,
общество,
личность,
добродетель,
развитие.

Ценность и важность моральной культуры, а также морали проявляется в поведении, общении и деятельности людей, в их открытом мировоззрении, в их личном примере. Теоретически правильное понимание сущности концепции нравственной культуры, ее значимой роли в культурном развитии общества и формировании духовного мира личности может быть для этого необходимой базой. В статье раскрывается важность формирования нравственной культуры студентов вузов.

KIRISH

Yosh avlodning madaniyatini, ma'naviy-axloqiy salohiyatini ko'tarmoq, milliy mafkurasini uyg'otmoq zarur. Zero, o'zini anglagan, millat ma'naviyatini tushungan insongina xalqini, millatini, Vatanini, oilasini taniydi. Xalq va millat oldidagi burchni, mas'uliyatini, majburiyatini anglaydi. Insonning ma'naviy-axloqiy barkamol bo'lishi xalq, davlat, jamiyat ma'naviyatiga asos bo'ladi. Shunday ekan, yoshlarga chuqur nazariy va amaliy bilimlar, kasbiy malaka, ko'nikmalar hosil qilish, ijtimoiy hayotdagi voqea-hodisalari va muammolariga to'g'ri munosabatda bo'lishga o'rgatish, Vatanni sevish, ajdodlari yaratgan bebaho ma'naviy javohirlarni imkon qadar egallash, ularni asrab-avaylash va boyitish, mamlakatimiz kelajagini, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning bugungi holatini chuqur tahlil qilish, jahondagi va mamlakatimizdagi ma'naviy, aqliy bilimlardan foydalanib, voqelikda faol ishtirok etish ruhida tarbiyalash bugungi kun talabidir.

Ijtimoiy-gumanitar va iqtisodiy fanlarni o'qitish jarayonida milliy istiqlol g'oyasi va mafkurasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida o'quvchi-yoshlarda ilmiy dunyoqarash, yuksak ma'naviy-axloqiy salohiyat, iqtisodiy, huquqiy va ijodiy tafakkurni, ijtimoiy-siyosiy faollikni shakllantirish kabi talablarni ta'minlash lozimligi alohida uqtirilgan. Ma'naviy-axloqiy dunyoqarashi shakllangan o'quvchi-yoshlarda ma'naviy-axloqiy bilim, ma'naviy-axloqiy tafakkur, ma'naviy-axloqiy his-tuyg'u, ma'naviy-axloqiy idrok fazilatlarini tushunish darajalari rivojlangan bo'ladi. Ma'naviy idrok, axloqiy iroda, xatti-harakat va malakalar bir-birini to'ldirib, o'quvchining shaxsiy hayoti, faoliyatida o'z ifodasini namoyish etadi. Ma'naviy-axloqiy barkamollik talaba-yoshlarda mustaqil e'tiqod, dunyoqarash va maqsadga ega bo'lish, ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal birligini ta'minlash, shaxsiy manfaatni jamiyat manfaati bilan uyg'un ko'rish yo'nalishlarida mustahkamlanadi. Axloqiy qadriyatlar mazmun-mohiyatiga ko'ra inson tarbiyasida funktsionalligi va ijtimoiy xarakteri bilan aksiologik xususiyatga ega.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Bugungi kunning asosiy talabi bo'lgan shaxsning, avvalo, o'ziga nisbatan tanqidiy tahlilning shakllanishi, o'z manfaatini jamiyat manfaati bilan uyg'unlashtirishining asosida insonning o'zini o'zi nazorat qilishi, baholashi va o'zini o'zi boshqarishi singari ma'naviy va sinergetik jihatlar birligi yotadi. Bu shaxs ma'naviy borlig'ining ajralmas xossalari bo'lgan axloq, bilish va erkinlik hodisalarida namoyon bo'ladi. Bu hodisalarning shaxs hayoti va faoliyatiga turlicha ta'sir ko'rsatishi masalasi hozirgi zamon axloq falsafasining ba'zi muammolarini ko'rib chiqishni taqozo etadi. Ko'pgina olimlarimiz va tadqiqotchilarimiz tomonidan axloq, odob, madaniyat va qadriyatlar borasida ilmiy izlanishlar olib borilgan[1, 2, 3, 4, 5, 6].

Abu Nasr Forobiy bu xususda shunday yozadi: “Fazilat muayyan bir mantiqiy mazmunda ifodalangan mavhum tushunchagina emas, balki odamning go‘zallikka, yaxshilikka erishishi uchun qilinadigan faoliyati va xatti harakatlarining aniq ifodasi hisoblanadi”. Allomaning fikricha, odamni yaxshi ishlarni qilishga va go‘zal xulqlar sohibi bo‘lishga da‘vat etuvchi ichki (axloqiy) sifatlar fazilatlar deb ataladi. Insonda axloq, o‘dov, iymon, vijdon, halollik, mehnatsevarlik, baynalmilalchilik, insonparvarlik, e‘tiqod, vatanparvarlik, milliy va umuminsoniy tuyg‘u, burch va mas‘uliyatni his qilish kabi axloqiy sifat va fazilatlar qanchalik kuchli bo‘lsa, jamiyat taraqqiyotining zaminlari ham kengayadi, tinchlik, osoyishtalik, hamjihatlik barqaror bo‘ladi. Bunday insonlar qancha ko‘p bo‘lsa, jamiyat shuncha barkamol bo‘ladi, ilm-fan, madaniyat rivoj topadi [7].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Axloqiy fazilat-faoliyat, xatti-harakat demakdir. Adolatli ishlarni bunyod qilish bilan odam adolatli bo‘lib boradi, mardona harakat bilan mard bo‘ladi. Odam jamiyatda yashagani sababli uning axloqiy fazilatlarini hech qachon sof, xolis holda namoyon bo‘lmaydi, balki faqat ijtimoiy faoliyat-dagina amalga oshadi. Shuning uchun barcha axloqiy fazilatlar ijtimoiydir. Axloqiy qadriyatlar tizimida mehnatsevarlik funksialligi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Boshqacha aytganda, axloqiy qadriyatlarning boshqa barcha shakllari va ular takomili ham bevosita mehnat orqali ro‘yobga chiqadi. Tasavvuf va tariqat ahlining buyuk namoyandasi Bahouddin Naqshband hazratlarining “Dil ba yoru, dast ba kor” (diling Allohda, qo‘ling ishda bo‘lsin), degan hikmatida “Yaratgan Robbim rizqimizni ham beradi”, – deb biron bir foydali mehnat qilmay, faqat toat–ibodat bilan mag‘rur yurishni emas, balki odam Alloh taoloni diliga jo qilib, baholi qudrat mehnati bilan rizq-u ro‘z topib yashashi zarurligi uqtiriladi. Ul zot sharif ayni qoidaga, avvalo, o‘zlari amal qilganlar. Ilmni, valiylikni emas, balki halol tirikchilik manbai sifatida kimxobga naqsh solish kasbini tanlab, shu orqali oila tebratganlar. Bu kasb ul zotga otadan “ota kasb” sifatida meros o‘tgan edi. Hattoki, o‘zlariga xizmatkor ham saqlamaganlar. Shuningdek, ul zot talabalarni madrasaga qabul qilish paytida yoshlardan: “Biron kasbing bormi?”, – deb, albatta, so‘rar ekanlar. Kasbi-kori, hunari yo‘q bolalarni o‘qishga qabul qilmaganlar. Buning sababini Naqshband hazratlari: “Agar kishi hunarli bo‘lsa, u kishi bilimini haqiqatga bag‘ishlaydi, o‘z mehnati bilan kun kechiradi. Bordi-yu, kasbi bo‘lmasa, bilimini tirikchilikka sarf etadi, halol mehnatni unutadi”, – deya izohlaydilar.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Axloqiy qadriyatlar insoniy fazilat va xislatlar uyg‘unligini o‘zida mujassamlashtirgan, jamiyatdagi ijtimoiy tartiblar, huquq, o‘dov normalarini anglash, unga rioya qilish hamda qadrlash asosida takomillashib boradigan umuminsoniy fazilatning ham fikriy, ham amaliy me‘yorlari majmuidir. Axloqiy fazilatlar tabiatini teran tahlil qilgan Arastu fikricha, fazilat ruhning holati bo‘la olmaydi, uni insonlarga tabiatning o‘zi bermaydi, balki tabiat fazilatli bo‘lishning imkoniyatlarini yaratadi, xolos. Barcha axloqiy fazilatlar- adolat, do‘stlik, muhabbat, mardlik, mo‘tadillik, saxiylik, sulhparvarlik, xushfe‘llik va hokazolar faqat inson faoliyatida namoyon bo‘ladi.

Axloqiy madaniyat quyidagicha tuzilmalarga ega:

- a) jamiyat subyektlari axloqiy ongining belgilari va elementlari;
- b) xulq-atvor va muloqot madaniyati;
- v) axloqiy xatti-harakatlar va faoliyat.

Bulardan ma‘lum bo‘ladiki, bir tomondan, axloqiy madaniyat madaniyatning jamiyat moddiy va ma‘naviy hayotiga oid boshqa turlari bilan muvofiq keladi, boshqa tomondan esa u jamiyatdagi illatlar–yomonlik, tengsizlik, vijdonsizlik, nomussizlik, g‘urursizlik kabi boshqa axloqqa qarshi hodisalarga ziddir.

Axloqiy madaniyat jamiyat axloqiy ongi va dunyoqarashining rivojlanganlik darajasini, “axloqi yasama” va “axloqi haqiqiy”ning birligini; xulq-atvor, muloqot va faoliyat tizimida yaxshilik, or-nomus, vijdon, burch, g‘urur, sevgi, birgalikdagi ishlash va hokazolar me‘yorlarining namoyon bo‘lishini; hayot faoliyatini insonparvarlik, egoizm va alturizmni oqilona muvofiqlashtirish, tinchliksevarlik tamoyillari asosida yo‘lga qo‘yishni ifoda etadi.

Axloqiy madaniyatning o‘ziga xos shakli hisoblangan subyekt axloqiy madaniyati jamiyat axloqining hosilaviy va subyektivlashgan in‘ikosidir. Uning ayrim ko‘rinishlarida odob va axloq aynanlashtiriladi, tushunchalar esa sinonimlar sifatida tushuniladi. Axloq esa qanday bo‘lsa, shundayligicha mavjud bo‘lgan chinakam, haqiqiy, amaliy narsa sifatida baholanadi. Ushbu ma‘noda, odob va axloq o‘rtasidagi farq axloqiy (amaliy) madaniyatning qat‘iy belgisi – “axloqi yasama” va “axloqi haqiqiy”, ya‘ni so‘z va amal birligini aks ettiradi [5].

Shaxs axloqiy madaniyati quyidagicha tuzilmaga ega:

- a) axloqiy ongning rivojlanganligi (yaxshilik, or-nomus, burch va boshqalar haqidagi axloqiy his-tuyg‘u va kechinmalar, axloqiy iroda, axloqiy qadriyatlar);
- b) axloqiy dunyoqarashning yuqoriligi (axloqiy ideallar, tamoyillar va me‘yorlar, qadriyatlarga yo‘nalganlik, axloqiy ehtiyojlar, maslak va e‘tiqodlar);
- v) axloqiy sifatlarning mukammalligi (insonparvarlik, kishilarga samimiyat va hurmat bilan munosabatda bo‘lish, hamdardlik, xayrixohlik, adolatlilik, vijdonlilik, yaxshilikka intilish, to‘g‘rilik, halollik, e‘tiborlilik, burch va mas‘uliyatni sezish va tushunish va h.k.);
- g) axloqiy sifatlarni yuzaga chiqarish, axloq tamoyillari va me‘yorlariga rioya qilish.

Shaxs axloqiy madaniyati mazmunan guruh yoki jamiyat axloqiy madaniyatiga to‘g‘ri keladi. Lekin ulardan o‘zining subyektiv fikrlashi va ifodalanishi, muayyan axloqiy qadriyatlarni ustuvor qo‘yishi va ularga yo‘nalganligi bilan farqlanadi.

Muloqot jarayonidagi axloqiy madaniyat qator zarur elementlarni o‘z ichiga oladi, bular:

- muloqot maqsadini belgilash;
- sherikni tanlash;
- turtki beradigan motivlar va kayfiyat;
- muloqot shakllari va usullari;
- yakuniy natijalar va ularga baho berish.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Shaxs ichki madaniyati muloqotning tashqi madaniyatini shakllantirishda yetakchi, belgilovchi rolni o‘ynaydi, unda namoyon bo‘ladi. Namoyon bo‘lish usullari turli-tuman bo‘lishi mumkin, masalan, boshqa odamlar bilan salomlashish, muhim axborotlar bilan almashish, turli shakllardagi hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, do‘stlik, sevgi rishtalari bilan bog‘lanish va h.k.

Axloqiy madaniyatning shakllanishida aql-idrok, tafakkur va his-tuyg‘u ham muhim o‘rin tutishi tabiiy. Bu jarayon kishilarning hissiy kechinma va kayfiyatlariga ham bog‘liq, chunki inson kayfiyatida uning hayot sharoitlari, ijtimoiy ahvoli, milliy xususiyati, madaniy saviyasi, shaxsiy taqdiri, yoshi va hokazolar aks etadi. Axloqiy madaniyatda zamon ruhi, ijtimoiy kuchlarning kayfiyati, intilishi ham o‘z ifodasini topishi shart. U bugungi O‘zbekiston mustaqilligini mustahkamlashda istiqloq dunyoqarashini shakllantirishga ulkan ta‘sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Akbarov N. Texnika oliy o'quv yurti talabalarida kasbiy madaniyatni shakllantirishning pedagogik asoslari: Avtoref. ped.fan.dok. ... dis. – T.: TDPU, 2008. – B. 45.
2. Kenjaeva D.R. Madaniyatning tarbiyaviy funksiyasi va uning ijtimoiy falsafiy tahlili: fals.fan.nomz. ... diss. – T.: 1999. – B. 26.
3. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari: ped.fan.dok. ... diss. – T.: 1993. – B. 364.
4. Masharipov I.B. Ma'naviy omillarning rahbar kadrlar kasbiy madaniyatini shakllantirishdagi o'rni: Avtoref. siyosiy... fan.nom. – 2009. – B. 50.
5. Qosimov Sh.U. Kasb-hunar kollejlarda amaliy kasbiy ta'limni tashkil etishning metodik asoslarini takomillashtirish / Ped. fan. fal. dok. ... dis. – T., O'MKHTTKMOQTI, 2018. – B. 176.
6. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – T.: O'qituvchi, 1992. – B. 62.
7. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. // Tanlangan asarlar. Mas'ul muharrir: akad. M. Xayrullaev. – T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1993. – B. 222.
8. Iskandarovich U.I. (2021). Theoretical Fundamentals of Introduction of Electronic Educational Tools to the Educational Process. Central asian journal of theoretical & Applied sciences, 2(1), 1-7.
9. Kuziev S.S. (2019). Practical and methodological bases of technology in creating electronic educational resources reserves. Scientific Bulletin of Namangan State University, 1(3), 326-329.
10. Умиров И. (2021). Таълим жараёнида электрон таълим воситаларини қўллашнинг педагогик-психологик омиллари. Academic research in educational sciences, 2(2).
11. Sobirovich S.S., & Allakulovich N.U. (2020). The implementation of integration in specific and general professional sciences-as a pedagogical problem. PalArch's Journal of Archaeology of Egypt / Egyptology, 17(6), 3217-3224.
12. Нуруллаев У.А. (2021). Ўқитишнинг муаммоли шакли ва унинг ўқув жорий этишнинг назарий-методик жиҳатлари. Academic research in educational sciences, 2(2).
13. Эрназаров А.А. (2019). Необходимость применения систем автоматизированного проектирования при обучении студентов инженерных специальностей высших учебных заведений. Вестник науки, 1(11), 20-26.
14. Турматов Ж.Р., & Аскарлов И.Б. (2020). Динамическая оценка исследовательской компетенции студентов. Общество, (1), 87-89.
15. Askarov I.B. (2017). Basic stages of training to research activity future professional education teachers. Eastern European Scientific Journal, (5).
16. Аскарлов И.Б. (2017). Основные подходы и принципы подготовки будущих педагогов профессионального обучения к исследовательской деятельности. Актуальные научные исследования в современном мире, (2-6), 25-32.
17. Аскарлов И.Б. (2017). Управление и планирование процессом формирования исследовательских умений и навыков будущих преподавателей профессионального образования. Школа будущего, (2), 10-15.
18. Бегматов Б.Я. (2020). Техника олий таълим муассасаларида талаба амалиёти тадқиқи. Academic research in educational sciences, (3).
19. Аскарлов И.Б. (2016). Подготовка к исследовательской деятельности будущего педагога профессионального обучения. In Педагогическое мастерство (PP. 39-42).

20. Бегматов Б. (2021). Техника олий таълим муассасалари талабаларининг касбий мослашиш жараёнини амалиётнинг аҳамияти. *Academic research in educational sciences*, 2(10), 932–938.

21. Daniyarovna H.S. (2021). The Contents of Students' Independent Education and Methods of Implementation. *Psychology and Education Journal*, 58(2), 1445–1456.

22. Адилов О., Зухурова Д., & Мамарасулов Р. (2021). Транспорт воситалар техник ҳолатини баҳолаш. *Academic research in educational sciences*, 2(10), 137–143.